

ВІСНИК

Волинського
національного
університету
імені Лесі Українки

ISSN 1729-360X

Педагогічні науки

13.2010

УДК 371.125.8

С. Т. Остряко - соціальний педагог спеціалізованої загальноосвітньої школи № 2 м. Чернігова

Організація ефективної взаємодії психолога й соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі

Роботу виконано у спеціалізованій загальноосвітній школі № 2 м. Чернігова

У статті висвітлено зміст, основні напрями в роботі психолога та соціального педагога, проаналізовано їхні функції та визначено проблемні зони в діяльності психологічної служби.

Ключові слова: психолог, соціальний педагог, психологічна служба, співпраця, напрями, функції роботи.

Остряко Т. С. Организация эффективного взаимодействия психолога и социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. В статье рассматриваются содержание, основные направления в работе психолога и социального педагога, анализируются их функции и отмечаются проблемные зоны в деятельности психологической службы.

Ключевые слова: психолог, социальный педагог, психологическая служба, сотрудничество, направления, функции работы.

Ostryanko T. S. Organization of the Psychologist and Social Pedagogue's Effective Interaction in an Educational Institution. In article the content and the basic directions in work of the psychologist and the social pedagogue are considered.

Key words: the psychologist, the social pedagogue, psychological service, cooperation, directions, work functions.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогоднішня покладе на школу як освітній заклад нові завдання, соціально-педагогічні функції, зумовлені змінами в українському суспільстві упродовж останніх десятиріч. Важлива роль у розв'язанні цих завдань відводиться психологічній службі школи, представленій психологом та соціальним педагогом.

Питанню дослідження особливостей діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі присвятили свої роботи Л. Артюшкіна, Н. Басов, О. Безпалько, Л. Нікітіна, Р. Овчарова, В. Сорочинська, М. Шакурова й ін., у яких проаналізовано зміст роботи соціального педагога в школі, розкрито проблемні зони в організації соціально-педагогічної діяльності, розглянуто сутність завдань діяльності практичного психолога та соціального педагога в закладі освіти.

Наразі постала потреба чіткого розмежування функцій практичного психолога й соціального педагога в закладах освіти й водночас визначення шляхів взаємодії цих фахівців. Положення про психологічну службу передбачає здійснення всього комплексу соціально-психологічного забезпечення навчально-виховного процесу. Основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення¹. Оскільки воно охоплює весь педагогічний процес, то соціально-педагогічне забезпечення також варто поширити на всіх його учасників. Зміст діяльності шкільного психолога та соціального педагога полягає у вирішенні спільних соціально-педагогічних то психологічних проблем усіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Завдання цих фахівців реалізуються в одній площині, однак шляхи їхнього вирішення - у кожного свої. Проблеми сучасної школи переконують у необхідності об'єднання зусиль цих фахівців для оптимізації процесів соціалізації та психологізації учнів, батьків та вчителів, проте практика засвідчує наявність низки проблем у співробітництві фахівців психологічної служби школи.

Із появою посади "соціальний педагог" у школах не у всіх учасників навчального процесу склалося коректне уявлення про те, яку роль виконує соціальний педагог у школі і чим він відрізняється від психолога. Водночас, постала необхідність збагачення знань про особливості діяльності соціального педагога, передусім серед учнів, батьків, педагогічних працівників для того, щоб кожен споживач педагогічних послуг розумів, із якими проблемами й питаннями можна звернутися до соціального педагога, а з якими - до психолога.

У зв'язку з тим, що питання, які стосуються професійної діяльності цих фахівців, майже ідентичні, **метою** статті є характеристика організації ефективної взаємодії психолога та соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі, визначення спільного та відмінного в роботі шкільного психолога й соціального педагога. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання низки завдань:

- здійснити функціональний аналіз посадових обов'язків шкільного психолога та соціального педагога;
- визначити імпліцитні моделі взаємодії психолога та соціального педагога;
- виявити проблеми в роботі психологічної служби й передбачити шляхи їх ефективного подолання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Практичний психолог загальноосвітнього навчального закладу належить до педагогічних працівників, здійснює психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах [2]. Соціальний педагог також належить до педагогічних працівників, здійснює соціально-педагогічний патронаж у системі освіти, який сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї й суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам та особам, які їх замінюють [2].

Соціальний педагог і психолог взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу. У діяльності соціального педагога та психолога майже відсутні проблеми, які були б характерні окремо для психолога чи соціального педагога. Труднощі в їхній роботі пов'язані з відсутністю чіткого розмежування функціональних обов'язків цих фахівців. Як показує практика, після проведеної роботи з клієнтом соціальний педагог часто-густо передає цю ж роботу психологові, що є неправильним, оскільки ці фахівці мають разом і від самого початку підходити до розв'язання певної про-

¹ Наказ МОН України № 616 від 02. 07. 2009 р. "Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.mon.gov.ua/nevstrnp/2009_1/19_08616.doc

блеми. Слід зазначити, що соціальний педагог і психолог - фахівці, які не можуть бути і взаємозамінюваними. У кожного з них - свої напрями роботи, зміст діяльності, інструментарій, котрі відповідають їхнім функціональним обов'язкам. Однак практика показує неможливість повноцінного існування одного фахівця без іншого - вони взаємодоповнюють один одного.

Часті вислови в літературі на кшталт "соціально-психологічна служба" замість психологічного, ототожнення психолог (соціальний педагог) закладають у нашій свідомості спотворені уявлення про роботу цих фахівців, подають сигнал нерозуміння, невизначеності завдань соціального педагога, оскільки ця посада з'явилася значно пізніше шкільного психолога. Від учнів, батьків, учителів, замість вислову "соціальний педагог", часто можна почути "соціальний психолог", "соціолог", "педагог-психолог", "соціальна служба" або просто "ще один психолог". Спорідненість деяких видів діяльності, напрямів у роботі фахівців, з одного боку, справді може створювати таке уявлення в учасників навчально-виховного процесу. А з іншого боку, це ще раз переконує, що не можна чітко відділити зміст роботи психолога й соціального педагога, але це й не означає, що вони однакові.

Робота практичного психолога й соціального педагога у школі передбачає реалізацію ними діагностичної функції. Одразу ж постає запитання, які проблеми має досліджувати кожен із фахівців. Соціально-педагогічна та психологічна діагностики мають свої специфічні відмінності. Наприклад, діагностична робота з учнем девіантної поведінки психолога передбачає роботу за допомогою методик, які спрямовані на вивчення внутрішнього світу учня. Фахівець досліджує особистісні риси дитини, пізнавальні психічні процеси, особистісні риси. Соціальний педагог не повинен проводити такі психологічні дослідження й інтерпретувати результати. Оскільки формування девіантної поведінки спричиняють психологічні та соціальні чинники, то робота має здійснюватися у взаємодії психолога й соціального педагога. Соціальний педагог має спрямовувати свою роботу на дослідження проблемних зон середовища виховання учня, соціальних зв'язків, його вплив на взаємини з іншими, а психолог - на дослідження внутрішніх особливостей особистості. Проте чітко розподілити сфери досліджень цих фахівців неможливо, оскільки і психолог уміє і мусить з'ясовувати та враховувати умови сімейного виховання учня. Тому в цьому випадку необхідна співпраця психолога й соціального педагога. Однак існують діагностичні обстеження, притаманні лише психологові. Роль соціального педагога полягає в тому, що він має дослідити вплив усіх факторів на особистість - педагогічних, психологічних (за допомогою роботи психолога) та соціальних. Соціальний педагог досліджує склад сім'ї учня, її тип, атмосферу, взаємини дитини у сім'ї, стиль виховання, соціально-побутові умови, матеріальне забезпечення сім'ї, виявляє характер стосунків учня з однолітками та дорослими, визначає його соціальний статус у колективі, досліджує зайнятість учня в позаурочний час, особливості навчальної діяльності, вивчає його інтереси, схильності, а також відхилення в соціальної поведінці.

Стосовно діагностичної роботи психолога слід відзначити й думку І. В. Дубровіної, М. К. Акимової, О. М. Борисової та ін. щодо здійснення діагностичної функції фахівцем. Вони виокремлюють окремим напрямом діагностично-корекційну роботу, доказуючи неможливість роз'єднання діагностики чи корекції [5]. Вони існують як єдиний за своєю суттю вид роботи - діагностико-корекційний, або діагностико-розвивальний.

У роботі з суб'єктами навчально-виховного процесу соціальний педагог обов'язково складає соціальний паспорт школи, класу, учнів, виявляє соціально вразливі групи дітей, соціальний паспорт сімей "групи ризику", виявляє позитивні й негативні впливи соціального оточення, їхніх проблем, потреб, вивчає соціально-побутові умови життя дітей-сиріт, дітей із сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей "групи ризику" та виявляє негативні й позитивні впливи на них соціального оточення, їхніх потреб та проблем. Дуже часто соціальний педагог і психолог здійснюють такі дослідження за запитом адміністрації навчального закладу.

Велику увагу в роботі соціальний педагог приділяє соціально незахищеним категоріям, здійснюючи соціальний супровід. Саме соціальний педагог піклується про матеріальне забезпечення, харчування (організовує безкоштовне харчування в закладі освіти), матеріальну допомогу, дозвілля (залучає їх до змістовної дозвіллевої діяльності), здійснює правовий захист дітей.

Психолог та соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу виконують консультативну функцію. Соціальний педагог "дає рекомендації вихованцям, учням, студентам, батькам або особам, які їх замінюють, учителям, викладачам та іншим особам з питань соціальної педагогіки:

надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, вихованцям, учням, студентам, які потребують піклування чи перебувають \ складних життєвих обставинах" [3]. Відповідно, психолог "консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу" [3]. Так, психолог та соціальний педагог проводять індивідуальні та групові консультації з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Дуже часто перед учнями, батьками, учителями виникає проблема, до кого ж із цих фахівців звернутися, хто з них краще спеціалізується на тому чи іншому питанні. І це важливо та принципово. Справді, психолог не зможе повноцінно проконсультувати, наприклад, із питання соціальних пільг та захисту дітей-сиріт, інвалідів, але, зі свого боку, соціальний педагог не зможе надати психологічної інформації з питання особливостей і проблем пізнавальної сфери учнів, причин внутрішнього конфлікту й пошуків його вирішення. Водночас і психолог, і соціальний педагог можуть провести консультацію з питань, які стосуються особливостей взаємин дитини з батьками, учителями, оточенням, впливу батьків на дитину, педагогічного впливу, труднощів в адаптації, спілкуванні, соціалізації, вибору професії тощо.

Однією з необхідних функцій соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу, яка не властива для шкільного психолога, є прогностична. Залежно від результатів діагностичною обстеження, розвитку учня соціальний педагог повинен уміти прогнозувати умови, які забезпечують його оптимальний розвиток, уміти добирати методи та засоби, які дадуть змогу досягти намічених результатів. Соціальний педагог "прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості вихованця, учня, студента чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості". Натомість, на усю психологічну службу, згідно з функціональними обов'язками покладається психологічне й соціально-педагогічне прогнозування розвитку окремої особистості, колективів; проектування психологічного та соціального розвитку колективів й окремих особистостей в умовах перебування в закладі освіти [4]. Аналізуючи ефективність співпраці психолога та соціального педагога, не можна відповідальність за прогнозування результатів покладати на одного фахівця.

Суттєвою відмінною та проблемною ознакою у співпраці представників психологічної служби постає виконання соціальним педагогом соціально-перетворювальної функції. Зміст її полягає в тому, що соціальний педагог надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснює соціально педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій дітей; сприяє соціальному й професійному визначенню особистості, а також професійному самовизначенню та соціальній адаптації молоді. Проте ця функція включає і проведення розвивальної роботи з учнями, ділових ігор, тренінгів, інтерактивних занять, навчальну діяльність, що повністю збігається з такою ж роботою психолога. Різниця лише в тому, що в соціального педагога зазначається групова форма роботи, а в психолога і групова, й індивідуальна. Доцільніше було б визначити цю функцію як корекційно-розвивальну та відновлювальну для обох фахівців і виокремити соціально-педагогічний супровід та патронаж як необхідний окремий вид у діяльності соціального педагога. Цілком зрозуміло, що повноцінно забезпечити корекцію соціальний педагог не в змозі за браком часу, тому співпраця з психологом у цьому разі виявляється необхідною. Позитивні результати в реалізації соціального супроводу проблемних сімей настають за умови залучення всіх органів управління соціального блоку (освіти, внутрішні: л справ, у справах сім'ї та молоді, зайнятості тощо) до цього виду діяльності. Слід зауважити про невід'ємну роль психолога в здійсненні психолого-педагогічного супроводу дітей соціально незахищених категорій. Психолог вивчає психолого-педагогічний статус учня в класі, створює сприятливі психологічні умови для розвитку учня, надає йому спеціальну психолого-педагогічну допомогу. Соціальний педагог, зі свого боку, забезпечує захист прав дитини, сприяє її соціальній адаптації, надає необхідну соціальну допомогу та соціальні послуги, проводить різноманітні виховні заходи соціального спрямування (благодійні акції, вікторини). Важлива роль соціального педагога виводиться у здійсненні соціального патронажу сім'ї. Саме соціальний педагог є тим фахівцем, який перебуває в первинному постійному контакті із сім'єю, організовує систему супровідної роботи, залучає інших фахівців необхідних служб, установ задля захисту інтересів і прав дитини. Провідну роль відводиться соціальному педагогові в налагодженні ефективного зв'язку та залученню пред-

ставників кримінальної міліції, Служби у справах дітей, Відділу у справах сім'ї і молоді, Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, наркологічного диспансеру тощо до забезпечення благополуччя кожної сім'ї, із якою він працює. Зміст супровідної роботи соціального педагога залежить і від характеру соціально-психологічних проблем, які переживають дитина та сім'я. Тому неабияку допомогу соціальному педагогові в роботі з сім'єю здійснює психолог, який визначає причини та наслідки психологічних проблем, які переживає дитина в сім'ї, надає відповідні рекомендації класному керівникові, учителям щодо психологічних особливостей роботи з педагогічно занедбанними дітьми, проводить індивідуальну корекційну роботу. На основі одержаної інформації від психолога соціальний педагог правильно організовує роботу із сім'єю. Отже, така співпраця фахівців забезпечує ефективну допомогу сім'ї та дитині, які її потребують.

Не можна залишити поза увагою профорієнтаційну роботу психологічної служби. І соціальний педагог, і психолог опікуються професійним вибором учнів - сприяють соціальному та професійному визначенню особистості, орієнтуючися на їхні ціннісні орієнтації, здібності, життєві плани та можливості, готують учнів до свідомого життя [3]. У нормативних документах ці завдання ставляться перед обома фахівцями, тому знову виникає потреба в їхній конструктивній взаємодії, яка досягається організацією й підготовкою спільних заходів у виконанні цієї роботи. Діагностичні методики та методи для профорієнтації слід визначати разом психологові та соціальному педагогові. Така цілеспрямована співпраця представників психологічної служби планується заздалегідь і має бути систематичною.

Слід звернути особливу увагу на захисну функцію соціального педагога в освітньому закладі. Саме він забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси в різноманітних інстанціях (службі у справах дітей, міліції, суді тощо). У своїй практиці представники психологічної служби здійснюють близький за спрямованістю напрям роботи - превентивний. Спільна робота стосується питань профілактики девіацій та делінквенцій, запобігання негативних явищ в учнівському та молодіжному середовищах, формуванні навичок здорового способу життя. Виконуючи цей вид діяльності, соціальний педагог та психолог спрямовують свої зусилля на виховний мікросоціум учня, змінюючи характер їхнього ставлення, впливу на дитину. Для забезпечення профілактики відхилень поведінки соціальний педагог та психолог заводять відповідну картотеку "важких" підлітків, у якій відображаються психологічні та соціально-педагогічні особливості особистості. Так, соціальний педагог і психолог спільно займаються створенням системи заходів щодо профілактики правопорушень серед учнів, сприяють соціалізації, соціальній адаптації дітей, підлітків та молоді.

Працюючи в загальноосвітньому навчальному закладі, соціальний педагог, на відміну від психолога, виконує посередницьку функцію. Існує багато проблем (покращення здоров'я, матеріального становища), які соціальний педагог не в змозі вирішити самостійно. У такому разі він повинен уміти виступати посередником у координації зусиль різних фахівців (психолога, медичного працівника, юриста, фахівця із соціальної роботи, представника правоохоронних органів, ін.), різних інстанцій та адміністративних органів (освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, ін.) для повноцінного вирішення проблем дитини або конкретної родини.

Ще одним з основних і відмінних від роботи психолога напрямів є зв'язки з громадськістю. Саме соціальний педагог організовує зустрічі та консультації зі спеціалістами різних підприємств й установ для організації просвітницької роботи, діагностичної з учнями різних категорій для розв'язання питань захисту прав дітей, також для роботи із сім'ями, педагогами. Соціальний педагог яскраво співпрацює з установами соціального, педагогічного, медичного, правового спрямування. Цей напрям є одним із ключових і перспективних у розв'язанні поточних проблем, як і фандрейзинг - пошук додаткових ресурсів для розв'язання соціально-педагогічних завдань [1].

За планом роботи психологічної служби передбачається виконання профілактичної роботи. г-лед психологом і соціальним педагогом ставляться завдання профілактики злочинності, алкоголізму. Віл-Сніду, наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед учнів, переконання у веденні здорового способу життя. Профілактичну роботу фахівці можуть проводити в різних формах, тому доцільно буде спільними зусиллями визначити єдиний вектор у проведенні профілактичних входів. Соціальний педагог і психолог можуть спільно діагностувати та прогнозувати можливі

вияви негативних звичок учнів і їхній вплив на особистість дитини та її оточення. Практика засвідчує, що виконання одним працівником такої діяльності не дає очікуваних результатів. Постійна робота з дітьми, схильними до правопорушень, учинення злочинів також вимагає й потребує тандему в роботі наших фахівців.

Висновок. Отже, спільна діяльність у межах психологічної служби загальноосвітнього навчального закладу забезпечить ефективність у роботі обох фахівців, а головне - покращення умов для самореалізації, саморозвитку учнів. Однак, як би не споріднювалися види та напрями діяльності психолога і соціального педагога, професійна діяльність останнього має низку особливостей. Організація та надання допомоги учням, їхній захист, охорона дитинства, соціальний патронаж, оздоровлення дітей пільгових категорій, посередницька робота з різними службами та установами, робота з дітьми соціально-незахищених категорій - основні напрями в роботі соціального педагога. Необхідно нагадати про те, що й досі нечітко визначено функції шкільного психолога, а також складно виділити власне психологічні питання у великому спектрі шкільних проблем. Попри це, основними напрямками роботи шкільного психолога є діагностичний, психокорекційний, профілактичний, консультативний. Отже, робота кожного фахівця, її результат не будуть повноцінними без організації їхньої ефективної взаємодії.

Література

1. Безпалько О. В. Напрями та функції професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі / О. В. Безпалько [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Напрями_та_функції_професійної_діяльності_соціального_педагога_у_загальноосвітньому_навчальному_закладі
2. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [Www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc](http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.doc)
3. Наказ МОН України № 616 від 02.07.2009 р. "Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/19_08/616.cioc
4. Практичному психологу навчального закладу : організація роботи, документація / [за ред. В. Г. Панка ; упоряд. : Н. В. Лунченко, Т. Ш. Червонна]. - К. : Шкіл, світ, 2009. - 128 с. - (Б-ка "Шкільного світу").
5. Рабочая книга школьного психолога / [И. В. Дубровина, М. К. Акимова, Е. М. Борисова и др. ; под ред. И. В. Дубровиной]. - М. : Просвещение, 1991. - 303 с.

Статтю подано до редколегії
20.04.2010 р.